

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1973.1.06>

H. PUSS

MEESTE JA NAISTE OSAVÖTT KÜNNITÖÖDEST HIUMAAL

Meie etnograafilises kirjanduses on sugupooltevahelist tööjaotust Eesti saartel puudutatud üksnes möödaminnes, kuigi selles esineb huvitavaid ja omapäraseid jooni. Kuna mehed saartel tegelesid kalapüügi, meresõidu ja muude mittepõllumajanduslike aladega, siis pidid naised põllutöödel paratamatult suuremat osa etendama kui mandril ning osa mujal traditsioonilisi meeste töid, kaasa arvatud kündmine, ise ära tegema. Kõige pike-malt on Eesti saartele omasel sugupooltevahelisel tööjaotusel peatunud I. Manninen, kes üldjoontes väidab sedasama. Meeste suhtumisest kündmisesse räägib ta oma 1920-ndail aastail tehtud tähelepanekute alusel: «Ma panin tähele, et mitmel pool valitses vaade, nagu oleks mehele alandav atra juhtida.»¹ Käsitledes käesolevas artiklis sugupoolte osavõttu kündmisest Hiiumaal, püüame näidata, et tööjaotus Eesti saartel väärib edasist uurimist, kuna meeste osavõtt põllutöödest ei olene vahetult nende mittepõllumajanduslikest tegevusaladest, vaid sellele avaldavad mõju teisedki tegurid. Eelarvamus töö suhtes, millele juhib tähelepanu I. Manninen, on seejuures mõnikord olulise tähtsusega.

Tööjaotuse kohta Hiiumaal on varasemate andmete põhjal teada lühidalt järgmist. Oma 1925. aastal Hiiumaale toimunud uurimisreisi tulemusi kokku võttes kirjutab F. Leinbock (F. Linnus): «Maa harimisest, nagu künnist, äestamisest, külvist, võtavad ka naised Hiius osa... Ometi näeb naisi võrdlemisi harva kündmas, igatahes mitte sel määral kui Muhus või Saaremaal.»² I. Manninen kinnitab oma 1933. aastal ilmunud teoses, et mehed Hiiumaal nii hästi künda ei oska kui naised.³ Aasta hiljem Hiiumaal viibinud E. Ariste leiab, et kündmas näeb rohkem naisi kui mehi.⁴ Seega lähevad need andmed üksteisest mõnevõrra lahku.

Allakirjutanu poolt 1969. aasta suvel Hiiumaalt kogutud andmed on samuti vastuolulised. Iseloomustades ajavahemikku XIX saj. lõpust kuni 1940. aastani, toonitasid küsitletud sagedamini naiste peamist osa põllutöödel, kuid ei puudunud ka seletused, milles tõsteti esile meeste domineerivat osa. Kündmist nimetati küll meeste, küll naiste tööks. Ka üksteise naabruses elavad inimesed andsid vastukäivaid seletusi. Tööjaotuses toimunud muutustest tõsteti esile vaid meeste osatähtsuse suurenemist põllutöödel kahe maailmasõja vahelisel ajal.

Andmete vastuolulisus viis mõttele korraldada Hiiumaal sugupooltevahelise tööjaotuse kohta ankeetküsitlus, et siis statistilisel meetodil kindlaks määrata, kui suur oli eri aastakümnetel kummagi sugupoolte osavõtt kündmisest ja külvamisest ja millised olid tegurid, mis seda mõjutasid. Muud tähtsamad põllutööd — lõikus, rehepeks ja sõnnikuvedu — on kollektiivse iseloomuga, kusjuures asjaosaliste tööülesanded on nende puhul soost ja vanusest olenevalt erinevad.

Ankeetküsitlus, mis haaras 1020 üle 39 aasta vanust meest ja naist, toimus 1970. aasta maist kuni augustini. Paralleelselt ankeediga leidsid aset vestlused, mis võimalda-

¹ I. Manninen, Die Sachkultur Estlands, II. Tartu, 1933, lk. 142—143.

² EA (=Etnograafiline arhiiv Riiklikus Etnograafiamuuseumis Tartus) 9, lk. 233, 235.

³ Manninen, lk. 143.

⁴ EA 20, lk. 95.

sid täpsustada elanike seisukohta uuritavas küsimuses. Ankeet sisaldas mitu küsimust kündmise, külvamise ja majapidamise üldise olukorra kohta küsitleva kodutalus. Käesolevas artiklis käsitleme vaid osavõttu kündmisest ja selle sõltuvust meeste muudest tegevusaladest ning perekonna kasutada oleva põllumaa suurusest. Seejuures on peale mittepõllumajanduslike tegevusalade meeste muude tegevusalade alla arvatud ka töötamine palgalisena taludes või mõisapõllul, kuna nii üks kui teine võis mõjutada naiste osavõttu kündmisest kodupõldudel.

Mis puutub külvamisse, siis suhteliselt vähe aega nõudva tööna ei kajasta see tööjaotuse üldisi arengusuundi nii hästi kui kündmine, mistõttu sellel käesolevas ei peatuta.

Vanuse ja soo järgi jagunevad küsitatud järgmiselt:

sünniaastad	mehi	naisi	kokku
kuni 1890	58	110	168
1891—1900	103	131	234
1901—1910	111	135	246
1911—1920	74	99	173
1921—1930	94	105	199
Kokku	440	580	1020

Mõnedes küsimustes esineb meeste ja naiste vastustes lahkuminekuid. Kuna need aga ei ole suured, siis neid siinkohal ei käsitleta.

Et vaatluse alla võtta võimalikult pikemat ajalõiku, paluti igal küsitlaval iseloomustada aega, mil ta oli umbes 10 aastane. Saadud vastuseid võib lugeda üldiselt rahuldavateks. Teatavaid raskusi valmistas ainult küsimus põllumaa suuruse kohta, sest kümneaastane laps on harva sellest teadlik. Kuid võib arvata, et hiljem, iseseisvat elu alustades, tundis ta põllumaa omaaegse suuruse vastu huvi ja teab seepärast anda vähemalt ligikaudse vastuse. Kuna andmed põllumaa suuruse kohta on mõeldud üksnes taustana tööjaotuse probleemile, siis piisab sellestki, kui õnnestub vahet teha vähese, keskmise ja suurima põllumaaga majapidamiste vahel. Seda kogutud andmed võimaldavad.

Kuna iga küsitletu vastus iseloomustab aega, mil küsitletu oli umbes 10 aastane, siis järelikult iseloomustavad aastail 1891—1900 sündinute vastused (muidugi ligikaudu) olukorda aastail 1901—1910, aastail 1901—1910 sündinute vastused olukorda aastail 1911—1920 jne. kuni noorima rühmani, kelle vastused iseloomustavad olukorda aastail 1931—1940. Arvestades seda, et vanimas rühmas on enne 1881. aastat sündinuid ainult 11 168-st, võib ka siin lugeda perioodiks, mida saadud vastused iseloomustavad, umbes 10 aastat, s. t. ajavahemikku alates 1890-ndate aastate algusest kuni XIX sajandi lõpuni. Kahjuks ei võimaldanud küsitletute väike arv kõikjal kinni pidada jaotusest 10 aastakäigu kaupa, seepärast esineb ka 15 aasta pikkusi ajalõike, samuti küsitletute jaotamist vaid kaheks, nooremaks ja vanemaks grupiks. Viimasel juhul kuuluvad nooremasse rühma 1911. aastal ja hiljem, vanemasse enne 1911. aastat sündinud. Iga uuritava grupi suuruseks oli tavahelselt vähemalt 50 inimest. Erandjuhtudel on arvutused tehtud 30—50 küsitletu vastuste põhjal, kusjuures sellele juhitakse lugeja tähelepanu.

Küandmise kohta oli ankeedis esimese küsimusena: «Kui Te olite umbes 10 aastane, kumb siis kodutalus sagedamini küandis, kas isa või ema?»⁵ Saadud vastustest annab ülevaate diagramm 1.

Näeme, et XIX sajandi lõpukümnendil küandis enamikus perekondades sagedamini naised; meeste osatähtsus oli naistega võrreldes väike, kuid tõusis edaspidi pidevalt ning oli XX sajandi 20-ndate aastate keskpaigas juba naise osatähtsusega võrdne, 30-ndate aastate lõpuks aga tunduvalt suurem. Kuni Esimese maailmasõjani toimus see muutus suhteliselt aeglaselt, pärast seda aga kiirenes.

⁵ Lihtsuse mõttes võtame vaatluse alla vaid need perekonnad, kus olid olemas mõlemad vanemad ja kus vähemalt üks neist küandis.

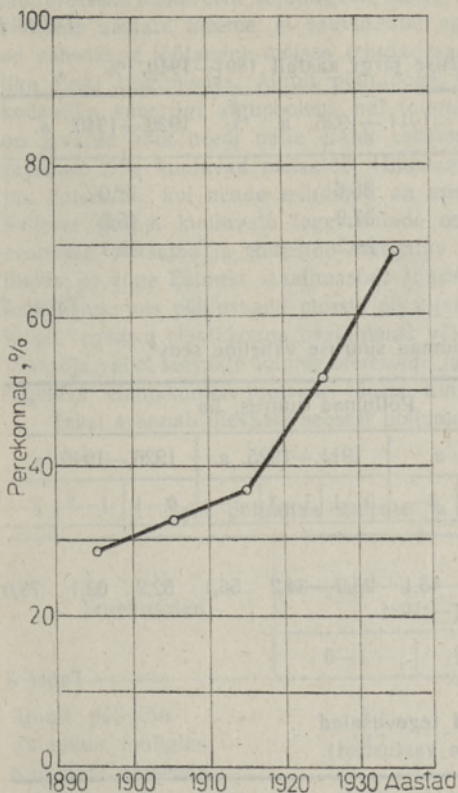

Diagramm 1.

Põllumaa suuruse kohta oli ankeedis küsimus: «Kui Te olite umbes 10 aastane, kui palju oli siis Teie vanemate kasutuses põllumaad?» Hektarites või tiinudes antud vastused on loetud rahuldavateks, vastused «vähe põldu», «popsikoht», «suur talu» jm. — puudulikeks. Enamasti anti ligikaudsed vastused: «3—4 tiinu», «alia hektari» jne. Ülevaate majapidamiste jagunemisest põllumaa suuruse järgi aastail 1890—1940 annab tabel 1.

Esimesel kahel ajavahemikul erinesid keskmised arvud üksteisest vähe. Aastail 1926—1940 näeme alla 1 ha suuruse põllumaaga majapidamiste osatähtsuse langust ja keskmise, vähemal määral ka suurima rühma osatähtsuse tõusu. Siin on tegemist esmajoonelise kodanliku maareformi tagajärgedega.

Tabelist 2 selgub, et koos põllumaa suurenemisega suurenes ka meeste osatähtsus künnimisel ja et majapidamiste kõigis suurusrühmades suurenes see vaadeldava ajavahemiku jooksul tunduvalt.

Meeste tegevusalade kohta oli ankeedis küsimus: «Millega tegeles Teie isa peale koduse põllutöö, kui olite umbes 10 aastane?» Kui vastuses loetleti mitu tegevusalat, järgnes küsimus: «Millist tööd neist peate kõige olulisemaks?» Kuna neist mehe tegevusaladest on arvestatud ainult kõige olulisemaid, siis ei kajastu tabelis 3 esitatud andmetes tööalad kogu ulatuses. Kalapüügiga näiteks tegelesid paljud nendestki, kelle peamiseks tegevusalaks põlluharimise kõrval oli metsa- või ehitustöö. Nagu võib otsustada elanikega toimunud vestluste põhjal, tegeldi enne Esimest maailmasõda enamikus perekondades mingil määral ka kalapüügiga. Ülevaate meeste olulisematest tegevusaladest annab tabel 3.

Tuleb muidugi silmas pidada, et tabelis 3 esitatud andmed iseloomustavad vaid üht osa elanikkonnast, nimelt neid, kes olid abielus ja kel oli allaalane laps. Vallaliste hulgas oli meremeeste ja ulgtooliste osatähtsus kahtlemata suurem. Tabeli 3 andmetel tegeldi

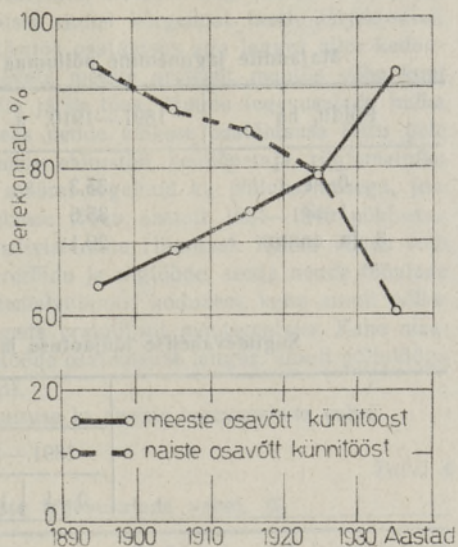

Diagramm 2.

Teisena järgnes küsimus: «Kas isa (ema) ka künnis?» Osavõttu künnitööst üldse näitab diagramm 2.

Näeme sellel üldjoontes eelmisega sarnast pilti. Naiste osavõtt künnimisest väheneb, meeste oma suureneb. Kogu vaatlusaluse ajavahemiku jooksul on nii meestest kui ka naistest künnitööst osa võtnud üle 60 protsendi.

Tabel 1

Majandite jagunemine põllumaa suuruse järgi aastail 1891—1940, %

Põldu, ha	1891.—1910. a.	1911.—1925. a.	1926.—1940. a.
0—1	35,3	36,6	22,0
1—3	35,6	37,2	45,5
3 ja enam	29,1	26,2	32,5

Tabel 2

Sugudevahelise tööjaotuse ja põllumaa suuruse vaheline seos*

	Põllumaa suurus, ha								
	1891.—1910. a.			1911.—1925. a.			1926.—1940. a.		
	0—1	1—3	3—	0—1	1—3	3—	0—1	1—3	3—
Majapidamisi, kus mees kündis naisest sagedamini, %	13,3	28,1	45,1	25,9	34,2	56,1	52,2	62,1	78,0

* 44 küsitletu vastuste põhjal.

Tabel 3

Meeste olulisemad tegevusalad
(%-des küsitletute vastustest)

Tegevusalad	1891.— 1900. a.	1901.— 1910. a.	1911.— 1920. a.	1921.— 1930. a.	1931.— 1940. a.
Ainult põllutöö	8,8	7,2	8,9	19,1	16,0
Kalapüük müügiks	19,3	22,5	16,2	15,4	12,9
Kalapüük omaenda tarbeks	14,6	11,3	12,8	15,4	14,9
Meresõit	8,8	10,8	14,5	17,3	8,8
Ulgitööd väljaspool					
Hiiumaad	4,7	7,3	11,0	3,7	6,7
Käsitööd	11,7	10,4	11,1	6,8	6,7
Töötamine mõisas (riigimõisas)	12,3	9,0	7,2	4,3	1,0
Muud tegevusalad	19,8	21,5	18,3	18,0	33,0

enne Esimest maailmasõda kõige arvukamalt kalapüügiga müügiks; käesoleva sajandi algul tegeles sellega enam kui $\frac{1}{5}$ elanikkonnast. Uldiselt aga näitab kalapüük müügiks langustendentsi. Kalapüük omaenda tarbeks püsis seevastu pidevalt ligikaudu ühesugusel tasemel. Meresõidu osatähtsus tõusis kuni 1930-ndate aastateni, mil toimus langus. Viimase algust pole toodud andmete põhjal võimalik täpselt kindlaks määrata. Kodanliku vabariigi lõpuaastatel on meremeeste protsent aga veel sama suur kui XIX sajandi lõpukümnel. Ulgitöödel käimine vähenes järsult kohe pärast Esimest maailmasõda. Kuna see tõik on hästi kooskõlas varem trükitud avaldatud andmetega,⁶ siis võib järeldada, et elanikkonna vastused on küllaltki täpsed. Kodanliku vabariigi lõpupoolel suurenes ulgitöödel käi-

⁶ A. Viies, Über die Rolle des Haus- und Wandergewerbes im Leben der Bewohner der estnischen Ostseeeinseln. Rmt.: Kolloquium Balticum ethnographicum 1966. Berlin, 1968, lk. 207.

jate protsent mõnevõrra sõjajärgsete aastatega võrreldes, ületades isegi möödunud sajandi 90-ndate aastate taseme, ei saavutanud aga siiski endist kõrgeimat taset. Järjekindlalt on vähenenud töötamine mõisas (riiginõisas), käsitöö osatähtsus aga langes alles kodanliku Eesti tingimustes. Ainult põllutööga tegelevate meeste protsent muutus vähe kuni kodanliku vabariigi algupooleni, mil toimus selle järsk tõus. Muude tegevusalade hulka on arvatud kõik need, mille eraldi esiletoomiseks nende väikese osatähtsuse tõttu pole vajadust. Siia kuuluvad metsatöö, Hiiumaal toimuv ehitustöö, kooliõpetaja, riigiametniku jm. kutsealad, kui nende esindajad on mingil määral tegelnud ka põlluharimisega, jne. Sellesse gruppi kuuluvate tegevusalade osatähtsuse tõusu aastail 1931—1940 põhjustas peamiselt metsatöö ja ehitustöö märgatav intensiivistamine Hiiumaal. Kokku võttes võib ütelda, et enne Esimest maailmasõda tõusis meresõidu ja ulgtööde, seega nende tööalade osatähtsus, mis põhjustasid meeste pikaajalist eemalviibimist kodudest, kuna ainult põllutööga tegeleva elanikkonna osatähtsust võib lugeda praktiliselt muutumatuks. Kahe maailmasõja vahel seevastu toimus meresõidu ja ulgtööde osatähtsuse langus, ainult põllutööga tegeleva elanikkonna protsent tõusis tunduvalt.

Tabel 4 annab ülevaate seosest põllumaa suuruse ja meeste tegevusalade vahel.

Tabel 4

Seos põllumaa suuruse ja meeste tegevusalade vahel, %

Tegevusalad	Põllumaa suurus, ha					
	1891.—1920. a.			1921.—1940. a.		
	0—1	1—3	3—	0—1	1—3	3—
Ainult põllutöö	4,1	8,9	14,7	3,9	21,0	20,8
Kalapüük müügiks	12,7	20,8	27,4	5,2	15,5	17,0
Kalapüük omaenda tarbeks	2,0	15,6	16,7	2,6	14,9	19,8
Meresõit	15,7	11,5	6,6	28,6	12,9	2,8
Ulgööd väljaspool						
Hiiumaad	9,6	7,8	6,0	6,5	4,7	7,5
Käsitööd	13,7	10,9	7,3	15,6	5,4	8,5
Töötamine mõisas (riiginõisas)	17,3	5,2	4,0	6,5	0,7	2,8
Muud tegevusalad	24,9	19,3	17,3	31,1	24,9	20,8

Aratab tähelepanu, et kalapüügiga müügiks on tegelnud eeskätt mehed taludest, kus põllumaad oli keskmiselt või sellest rohkem. Majapidamistes, kus põllumaad oli vähe, on mehed seevastu aktiivsemad teistel tegevusaladel. Siin tuleb nähtavasti arvestada seda, et tegevusaladel, mis ei olnud seotud pikaajalise lahkumisega Hiiumaalt, oli võimalik tegelda ainult piiratud osal elanikkonnast. Niisuguste alade hulka tuleb arvata ka käsitöö, kuna see rahaldas vaadeldaval ajal peamiselt vaid kohaliku elanikkonna vajadusi. Meresõidu ja osalt ka ulgtöö võimalused olid avaramad, kuid põhjustasid meeste pikaajalist eemalolekut kodudest, mis oli seotud seda suuremate raskustega, mida suurem oli kodune majapidamine. Seepärast jäi meestele taludes, kus põllumaad oli keskmiselt või üle selle, üle peamiselt ainult kalapüük, mille hooajad olid meresõidu ja ulgtööga võrreldes suhteliselt lühikesed.

Enne kui asuda tegema lõppjärelusi, püüame kindlaks määrata, kui suur on olnud ühe või teise tööalaga seotud meeste osatähtsus künnisel. Ülevaate sellest annab diagramm 3. Sellel diagrammil esitatud pingerida on koostatud Esimese maailmasõja eelsete andmete alusel. Näeme, et kõige vähem on künninud mehed, kes sõitsid merd või käisid ulgtöödel, kõige rohkem aga loomulikult ainult põllutööga tegelevad mehed. Brinevused teisi tegevusalasid hairastanute vahel on suhteliselt väikesed. Vääriv tähelepanu, et perekondades, kus mehed tegelesid ainult põllutööga, oli naistegi osatähtsus künnisel enne

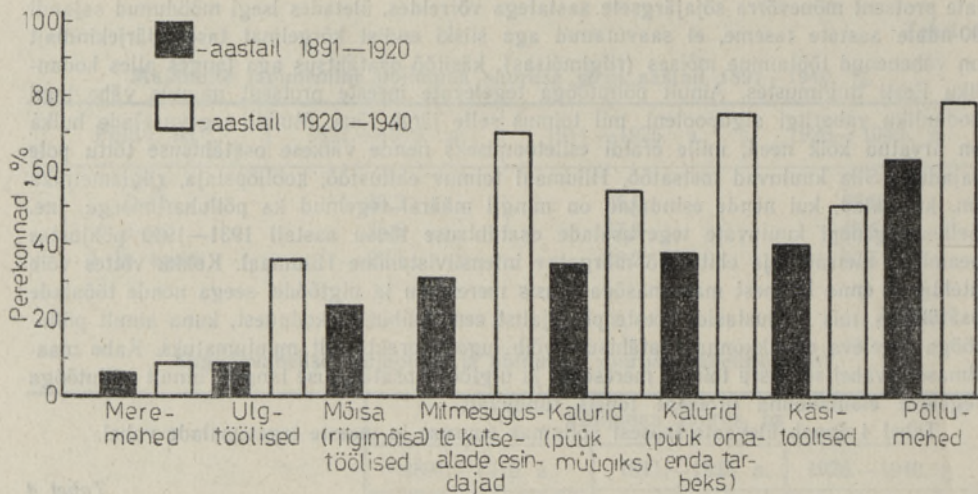

Diagramm 3.

Esimest maailmasõda küllalt suur. Sõjajärgsetel aastatel on meeste osavõtt kündmisest sõjaeelsetega võrreldes suurenenud, vaatamata sellele, missugusel muul alal nad töötasid.

Mis vois põhjustada meeste üha suurenevat osavõttu kündmisest? Et leida vastust sellele küsimusele, võtame esmalt vaatluse alla ajavahemiku XIX sajandi 90-ndate aastate algusest kuni XX sajandi 20-ndate aastateni. Sel ajal siirdus järjest enam mehi merele ja ulgtöödele väljaspool kodusaart. Meremeeste ja ulgtööliste osatähtsus ühtekokku suurenes neil aastail 13,5-lt 25,5 protsendini, kuna puht põllumeeste osatähtsus peaaegu ei muutunud (tab. 3). Ootuspärane oleks nüüd meeste osatähtsuse järkjärguline langus kündmisel, kuna meremeestel ja ulgtöölistel, kelle arv suurenes, oli vähem aega kodusteks töödeks kui teistel kutsealadel töötavatel meestel. Tegelikult ilmneb just oodatule vastupidine tendents: meeste osatähtsus kündmisel ei lange, vaid tõuseb märgatavalt (diagr. 1 ja 2). Järelikult ei olene meeste osavõtt kündmisest otseselt nende muudest tegevusaladest, vaid sellele on mõju avaldanud veel mingid muud tegurid. Vaatleme kõigepealt künnis endas toimunud muutusi.

Uldiselt on levinud arvamus, et eesti saarte kerge vannasader oli üheks oluliseks teguriks, mis võimaldas naistel künnitöödel peamist osa etendada.⁷ Mandril kasutatud harkatra proovinud liidlased kinnitavad, et seliega kündmine olnud küllaltki raske. Huecki andmetel hindasid Läänemaa talupojad vannasatra just ta kerguse pärast ning nimetasid harkatra «tapjaks».⁸ Esimesele maailmasõjale eelnenud paaril aastakümnel taandub vannasader Hiiumaal tunduvalt täiuslikuma hõlmadra (*sahk*) ees. Erinevalt vannasadrast pöörab hõlmader mulla ümber ning võimaldab palju sügavamat kündi. Sügavama künni kasulikkus aga, nagu selgub elanike seletustest, jõudis Hiiumaa talurahva teadvusse alles tänu hõlmadraga tehtud katsetustele. Kaalult on hõlmader vannasadrast tunduvalt raskem. Kerkib loomulikult küsimus, kas ei osutunud sügavküünd Hiiumaa kivistel põldudel senisest raskema adruga naistele raskeks, nii et meeste esilekerkimist künnitöödel tuleks seostada uue adratüübi kasutuselevõetuga. Elanikkonnalt kogutud andmed seda aga ei kinnita. Vastavas vanuses naised on kündnud nii hõlmadra kui ka vannasadraga. Küsitletute valdav enamik kinnitab, et hõlmadraga ei olevat raskem, vaid koguni kergem künda kui vannasadraga: hõlmader seisab kündes «ise püsti», kündja aga kõnnib adra taga normaalses kehahoiaikus; vannasadraga kündes kõndis kündja adra kõrval, keha pidevalt ebamugavas asendis, ja väsis seetõttu kiiresti; hõlmadra raskus annab end tunda üksnes

⁷ Manninen, lk. 52—53; Läänemaa. Tartu, 1938, lk. 121; Eesti põllutöõriistad. Tartu, 1965, lk. 13.

⁸ [A. v. Hueck.] Darstellung der landwirtschaftlichen Verhältnisse in Esth-, Liv- und Kurland. Leipzig, 1845, lk. 84.

pööretel, kui kündja atra tõstab, sügavam künd aga ei valmista kündjale peaaegu mingit raskust. Seega pole hõlmader vanemate adratüüpidega võrreldes mitte ainult suurema tööjõudlusega, vaid ka mugavam tööriist.

Üheaegselt hõlmadra levikuga jätkus juba varem alanud härgade asendamine põllutöödel hobustega. Seda on nii siin kui ka mujal seostatud meeste osatähtsuse suurenemisega põllutöödel, kuna hobustega tegelemine olevat alati olnud meeste töö.⁹ Hiiumaal aga kündsid naised hobustega ilmselt ammu enne vaatlusalust ajavahemikku. Väikesemates taludes, kus härgi peaaegu ei peetudki, oli naiste osatähtsus kündmisel kõige suurem. Meeste osatähtsuse suurenemine neis toimus umbes samas tempos kui suuremateski taludes (tab. 2). Muidugi aitasid mõlcmad uuendused, nii hõlmadra kasutuselevõtt kui ka üleminek hobustega künnile, suurendada tööjõudlust ja saagikust, mille tagajärgedel peatume allpool. Siinkohal olgu öeldud, et hõlmadra mõju võib siiski arvesse tulla vaid ühe objektiivse põhjusena, kui otsime seletust meeste osatähtsuse tõusule kündmisel. Kuna hõlmader kobestas mulda «seaninaga» võrreldes tunduvalt paremini, vähenes vajadus põldu mitmel korral järgemööda läbi künda, mida varasemal ajal sageli tehti. Künnile kulus seega enisega võrreldes vähem aega, mistõttu muude töödega seotud meestel oli lihtsam seda enda peale võtta. Kuid see jääb üksnes oletuseks ning hõlmadra sellist mõju ei saa mingil juhul lugeda oluliste tegurite hulka. Ka väikeses taludes kulub künnile suurem aeg võrreldes vähem aega, statistilistes andmetes aga jäi see tegur täielikult teiste, olulisemate varju (tab. 2). Küsitletud ise, kuigi nad hõlmadra kasutuselevõttule annavad suure tähtsuse, ei maini kunagi künniaja lühenemist põhjusena, kui on kõne all sugupoolte vahelises tööjaotuses toimunud muutused.

Ka talurahva koduses elus pole teada mingeid olulisi uusi nähtusi, mis naiste osavõtu kündmisest või üldse põllutöödest oleksid muutnud raskemaks. Kõne alla võiks tulla ehk perekonnaliikmete arvu vähenemine seoses suurperede lagunemisega, milline protsess vaagaidaval ajal oli jõudnud lõppjärku. Võib arvata, et suurpere oli omaaegsetes tingimustes ostarbekam väikeperekonnast. Kodused «naiste tööd», nagu söögitegemine, loomade söötmine, toakoristamine jms., tehti suurperes väikese arvu kojujäänute poolt, seepärast võis enamik naisperest siirduda välistöödele. Üksikud küsitletud on avaldanud arvamust, et naised olevat kaugemas minevikus mitte ainult põllutöödest, vaid kõikidest välistöödest rohkem osa võtnud kui hilisemal ajal. Kuid teiselt poolt jääb mulje, et just suurperes leidis alati kodus töövõimelisi mehi. Kui jutustatakse sellest, kuidas naised «omapead» vilja lõikasid või vedasid põllule kogu sõnniku, on ikka tegemist väikeperekonnaga. Suurperedest rääkides on seevastu elanike mälestustes esikohal inimeste rohkus ja nende vahel vaitsenud suhete omapära.

Erlist huvi pakub küsimus, miks kündsid naised ka paljudes nendes majapidamistes meestest sagedamini, kus mehed tegelesid ainult põllutööga (diagr. 3). Ainult põllutööst elatuvaid perekondi leidis üle kogu saare. Kõige harvemini tuli neid ette Emmastes ja Kõrgessaares, kõige sagedamini Käinas. Kuid ka viimases ei saa nimetada ühtki küla ega piirkonda, kus enne Esimest maailmasõda oleks tegeldud ainult põllutööga. Seletades naiste kündmist ainult põllupidamisega tegelevates perekondades, väidab osa elanikke, et peale kündmise oli meestel palju teisi töid, mis naistele polnud jõukohased: nad parandasid aedu, remontisid hooneid, valmistasid mitmesuguseid töö- ning majariistu ja tegid kohati oma tarbeks sepatööd. Kuna samasugust seletust on pidanud kuulma ka varasemad uurijad,¹⁰ peatume sellel siinkohal pikemalt. Selles seletuses näib peituvat tõetera, kui peame silmas Hiiumaa olude omapära. Hiiumaal püüti kohati veel ka maailmasõja vahelisel ajal valmistada võimalikult rohkem majapidamises vajaminevaid esemeid kodusel teel ning osta, nagu sageli armastatakse korrata, «ainult soola, suhkrut ja tuleõli (petrooleumi)». Varasemal ajal oli ise tegemine loomulikult veelgi rohkem levinud. Suhteliselt liikuva rahvana võtsid hiidlased mujalt maailmast üle mõndagi uut,¹¹ mis aga puutub

⁹ G. Wiegelm ann, Zum Problem der bäuerlichen Arbeitsteilung in Mitteleuropa. Rmt.: Geschichte und Landeskunde. Bonn, 1960, lk. 665; vt. ka G. R ä n k, Vana-Eesti rahvakultuur. Tartu, 1935, lk. 36.

¹⁰ EA 9, lk. 235. (F. Leinbocki 1925. aasta uurimisreisi kokkuvõte.)

¹¹ Viires, lk. 207.

ise tegemisse, siis on raske öelda, kas viibimine väljaspool kodusaart sellele nimetamisväärsel mõju avaldas. Ainuüksi rahapuudusega seda nähtust seletada ei saa. Paljudel peremeestel olid pankades suured summad, mis sõja ja poliitiliste muudatuste tagajärjel kaotasid väärtuse. Kuna Hiiumaal märkimisväärsel hulgal ei esinenud ka talude pärieksostmist,¹² siis täitis raha kogumine pankade või sukasaarde sageli vaid aarete kogumise funktsiooni.¹³ Püüe kõike kodus vajaminevat primitiivsete vahenditega ise valmistada, mis tegelikult oli naturaalmajanduslik igand, leidis rahva teadvuses omapärase tõlgenduse: oskust ise kõike valmistada peeti talumehe tööks ja andekuse peamiseks näitajaks, hiidlase eriliseks iseloomujooneks ja muidugi ka manderlasest — *põtkust* (nim. *põtku*, Käina) — üleoleku märgiks. Milleks osta poest või kutsuda küläst töömees, kas ma siis teistest olen saamatum? See oli üldiselt valitsev mõtteviis, milles on arvatavasti osalt tegemist jäljega Hiiumaa põlisest kodutööstuslikust traditsioonist. Viimasel peatub pikemaalt juba Hupel.¹⁴ Pole kahtlust, et rahva teadvuses säilinud igandite tagasimõju majanduselu arenemisele on kõnesoleval juhul üsnagi olulise tähtsusega.

Muidugi nõudsid kõik eespool mainitud tööd meestelt omajagu aega. Sedamööda, kuidas vanast harjumusest loobuti, mis üha areneva majanduselu tingimustes oli paratamatult, jäi rohkem aega üle põllutöödeks. Kuid seegi põhjus on üks selliseid, mida tuleb küll arvestada, kuid mida kuidagi ei saa lugeda oluliste hulka. Töö kodus majapidamises ei lõppenud kunagi: kõik need tööd tehti nii nendes majapidamistes, kus mehed käisid väljas tööl, kui nendeski, kus nende hooleks oli kündmine. Erinevalt põllutöödest polnud need tööd seotud mingi kindla tähtajaga, seepärast leidis aega nende jaoks teiste tööde vaheajal. Ilmselt tuleb rohkem arvestada teist iseloomulikku vastust, mida kuuleb sageli vanematelt inimestelt, eriti naistelt: kündmine oli vanemal ajal üldse naiste töö, see vastas «moele», millest visalt kinni peeti. Täiskasvanud mehele, kuigi tal peale põllutöö polnud muud elukutset, oli adra taga kündmine koguni häbiasi, millest püüti hoiduda, kui majas leidis töövõimelisi naisi. Ainuüksi seletuste põhjal on praegu juba raske kindlaks teha, kas see eelarvamus on saarel kunagi olnud täiesti üldine või kas see on juba enne hakanud taanduma, kui kogu elanikkond selle oli omaks võtnud. Tema kunagises esinemises pole aga kahtlust, samuti kui selleski, et see komme on aja jooksul nõrgenenud. Nooremad inimesed, kes teavad iseloomustada vaid kahe maailmasõja vahelist aega, räägivad eelarvamusel meeste künnitöö suhtes harva.

Perekondades, kus mehed suuremal või vähemal määral olid seotud teiste tegevusvaladega, seletatakse naiste kündmist tavaliselt meeste ajapuudusega. Kuid on ilmne, et «mood» või künnipõlgus pidi end tunda andma ka nendes perekondades. Et eelarvamus võib omada määravat tähtsust, tõendab ka järgmine lihtne näide. Sellised kõrvaltegevusvalad nagu käsitöö või töötamine mõisas olid levinud nii Hiiumaal kui ka mandril. Eriti siis, kui nendega tegelesid mehed 1—5 ha suurustest kääbustaludest, võib tingimused nii siin kui ka seal lugeda praktiliselt ühesugusteks (vähemalt hõlmatrade kasutamise ajal). Omeli jätsid mainitud kahel tööalal tegutsevad mehed Hiiumaal kündmise enamasti naiste hooleks, mandril seevastu kündsid nad ise. Mandri taludes palgalistena teeninud hiidlaste andmetel oli naine-kündja suurel maal kõikjal kuulmatu nähtus. Kui saartelt saabunud tüdruk oma künnioskust demonstreeris, suhtuti sellesse kui lõbusasse vaatepildi. Saksa uurija L. W. Ries, paljude põllumajandust käsitlevate teoste autor, jõuab järeldusele, et kui vaadelda tööjaotust talumajapidamises teatud ajamomendil, siis on selle omapära üldse raske mõista otstarbekusest või paratamatusest lähtudes, kuna erakordset

¹² Koguteose «Läänemaa» eriosa korrektuurpoognad. Säilitatakse ENSV TA Teaduslikus Raamatukogus.

¹³ Vanema põlvkonna vaateid ja mingil määral ka majanduslikku olukorda Esimese maailmasõja ja 1917. aasta revolutsioonide päevil aitab iseloomustada järgmine näide. Rahva haritum osa, samuti paljud noored hoiatasid korduvalt, et raha «läheb ümber», s. o. kaotab maksvuse, ning soovitasid pankades olevad summad kulutada millegi kasuliku muretsemiseks. Selle peale armastasid «vanamehed», s. o. peremehed, kellele peredes kuulus otsustav sõna, korrata: «Nii kaua, kui keisril veel hobusenaha suurune tükk maad järele on, ei lähe raha ümber.» (P. Kalljo, Kerema, Pühalepa. EA.)

¹⁴ A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, I. Riga, 1774. lk. 330; III. Riga, 1782, lk. 572.

tähtsust omab traditsioon. Uksnes põllumajanduse mehhaniseerimise kiire areng kaasajal loob soodsad eeldused vanadest töökspidamistest vabanemiseks.¹⁵ Peale teiste tegevusalade on see eelarvamus nähtavasti teiseks oluliseks põhjuseks, mis mõjutas sugupoolte osavõttu kündmisest Hiiumaal vaatlusalusel ajavahemikul. Selle eelarvamuse järkjärgulise taandumisega seletub meeste osatähtsuse tõus kündmisel ajal, mil elatusalade järgi otsustades võiks oletada pigem selle langust.

Näiteid selle kohta, kuidas muude töödega seotud meestel tekib eelarvamus põllutööde suhtes, võib tuua paljudest nn. segamajanduslikest piirkondadest. Selle kohatisele esinemisele eesti saartel on juhtinud tähelepanu juba I. Manninen.¹⁶ Rannarootslastest, kes tegelesid kalapüüga, meresõidu ja hülgeküttimisega, kirjutatakse, et nad jätsid põllutöö meeleldi naiste hooleks.¹⁷ Vepsa mehed, kes viibisid rohkesti kodoکوhtadest kaugel ulgtöödel, põlgasid põllutööd kui naiste ala.¹⁸ Taanis Laesi saarel kehtis range tööjaotus: põllutööd olid naise, kõik merega seotud tööd mehe pärisosaks. Osavõtt põllutöödest oli «allpool meremehe väärikust».¹⁹ Puhtpõllumajanduslikest piirkondadest loomulikult puuduvad sellised näited. Mis puutub otseselt kündmisel, siis pole teada ühtki puhtpõllumajanduslikku piirkonda, kus see oleks olnud naiste töö.²⁰ Ka seal, kus tööjaotuses muidu on säilinud arhailisi jooni ning kus naised enamikust põllutöödest meestega võrdselt osa võtavad, on kündjateks ikka mehed.²¹ Loogilisena tundub oletus, et kaugemas minevikus takistasid teised tööd meeste osavõttu põllutöödest Hiiumaal veelgi rohkem kui vaadeldaval ajavahemikul, mistõttu naistel paratamatult tuli teha osa meeste tööd, muu hulgas ka künda. Iseloomustades Hiiumaa olukorda XVIII sajandi teisel poolel, mainib Hupel kalapüüki ühe tähtsama tegevusalana, samuti puu- ja muid käsitöid ning väljaspool kodusaart ulgtööl käimist.²² Mittepõllumajanduslike tegevusalade, eriti kalapüügi osatähtsust tõstab esile ka J. Koit.²³ Kalapüük võis kaugemas minevikus olla tunduvalt suuremaks takistuseks meeste osavõtule põllutöödest kui XIX või XX sajandil. Mida kaugemale minevikku, seda primitiivsemad olid tehnika ja töö organiseerimine nii põllutöödel kui ka kalapüügil ja seda rohkem aega nõudsid mõlemad tööd. Kui nende tööde hooajad veel suuremalt osalt kokku langesid, nagu see hilisemast ajast teada on, siis takistas üks töö paratamatult osavõttu teisest. Kahtlemata soodustas naiste tööd kündmisel ka Hiiumaa majandis põllumaa vähesus ja saartel levinud kerge vannasader. Kuid adratüübi tähtsust, rõhutamata veel kord, ei tuie üle hinnata, sest Kihnus näiteks, kus naised samuti kündsid, oli kasutusel harkader.²⁴

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul ilmneb talurahva elus uusi nähtusi, mis soodustasid loobumist vanadest eelarvamustest. Kui me eespool leidsime, et hõlmadra kasutuseletulek ei saanud kuigi oluliselt mõjutada meeste osavõttu kündmisest, siis pidasime sellega silmas hõlmadra kui tööriista konstruktiivseid iseärasusi. Pole kahtlust, et kui kuhugi tallu muretseti hõlmader, ei pidanud see tingimata muutuma meesterahva tööriistaks. Kuid hõlmader oli üheks teguriks, mis aitas põllumajandust muuta efektiivsemaks. Sama toimet avaldasid raudpulkadega äkked, raudhangud ja muud raudosadega tööriistad, kartulikasvatuse järjest laiem levik,²⁵ elanikkonna haridus- ja kultuuritaseme tõus ning

¹⁵ L. W. Ries, *Die Bäuerin*. Stuttgart, 1957, lk. 51—59.

¹⁶ Manninen, lk. 142—143.

¹⁷ C. Russwurm, *Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö*, I—II. Reval, 1855, lk. 136.

¹⁸ Народы европейской части СССР, II. М., 1964, lk. 372.

¹⁹ B. Stoklund, *Mehrberuflichkeit und Gesellschaftstruktur auf einer dänischen Insel*. Rmt.: *Kolloquium Balticum ethnographicum* 1966. Berlin, 1968, lk. 133.

²⁰ Ries, lk. 9.

²¹ G. Wiegelmänn, lk. 642.

²² Hupel 1774, lk. 390, 1782, lk. 573.

²³ J. Koit, *Hiiumaa kroonumõisade ülerahvastuse probleemist 1740-ndail aastail*. «Ajalooline Ajakiri» 1941, nr. 1, lk. 56—57.

²⁴ Manninen, lk. 142.

²⁵ Mõned Hiiumaa elanikud mäletavad veel aega, mil kartuleid kasvatati peenardel nagu tavalist juurvilja.

ühes sellega tutvumine uute agrotehniliste võtetega. Põllumajanduses toimunud muutusi hindavad kõrgelt ka elanikud ise. Pidades silmas sel alal toimunud arengut, nimetas 1888. aastal sündinud A. Leisberg Nurstest (Emmaste) maailmasõjajaeelseid aastakümneid «üldise tõusu ajaks». 1886. aastal sündinud P. Eensalu Selja külast (Käina) jutustas, et tema isa loobunud harjumuspärasest kalastamisest Pärnu lahes, kuna ta «nägi ära», et põllutööst võib saada suuremat sissetulekut. Sedasama jutustas oma isast 1878. aastal sündinud J. Kaev Uhtrist (Käina). On loomulik, et ka need, kes endistest tegevusaladest lahtitulemist ei pidanud otstarbekaks, hakkasid uutes tingimustes siiski põllumajandusele senisest suuremat tähelepanu pöörama. Kuigi samal ajal avanesid ka lisateenistuse leidmiseks uued võimalused, mis kajastuvad meresõidu ja ulgtööde osatähtsuse tõusus, ei suutnud need siiski varju jätta põllumajanduse arengut, mille tulemusena kündmine vähehaaval vabanes meeste põlu alt. Võib arvata, et muutunud tingimustes avaldasid vanadest eelarvamustest loobumisele soodustavat mõju ka mandri eeskujud, millel varasemal ajal nähtavasti polnud nimetamisväärset tähtsust.

Järgnevatel aastakümnetel, s. o. ajavahemikul 1920—1940, suurenes meeste osatähtsus kündmisel senisest märgatavalt kiiremas tempos. Kuna sellele nähtusele seletuse leidmine ei kujuta endast probleemi, peatume mainitud aastakümnetel vaid lühidalt. Majanduskriiside ja Eesti isoleerimise tõttu Venemaast sattus kodanlik vabariik majanduslikesse raskustesse. Halvenesid tingimused teenistuse leidmiseks väljaspool Hiiumaad.²⁶

Vähenes ulgtööde ja hiljem ka meresõidu osatähtsus. Selle tagajärjel tõusis paratamatult puht põllumeeste protsent. Endiste mõisamaade arvel laienes märksa talurahva kasutuses olev põllupind.

Põllupinna laienemisega vähenes aktiivsus muudel tegevusaladel. Seega siis on põllumajanduse osatähtsuse tunduv tõus muude elatusalade hulgas sel ajal uueks nähtuseks eelmise perioodiga võrreldes. On ilmne, et uues olukorras ei olnud meeste endisest suurem osavõtt põllutöödest mitte ainult võimalik, vaid paratamatu. Rahva kultuuritaseme tõustes jäi vanadele eelarvamustele järjest vähem ruumi. Vähenes ka primitiivse kodukäsitöö (ise tegemise) osatähtsus. Kõige selle tagajärjeks oli meeste osatähtsuse kiire tõus kündmisel ning vaadeldava ajavahemiku lõpuks on mehed künnitööl juba naistega võrreldes suures ülekaalus.

Lõpuks tuleks tähelepanu juhtida diagrammile 3. Võrreldes sõjajaeelse ajaga, on pärast sõda meeste osavõtt kündmisest suurenenud nii kõigi teistel kutsealadel tegutsevate meeste kui ka puht põllumeeste hulgas. Seega ei saanud siin põhjuseks olla ainult kõrvaltööde hooaegade lühenemine, mida majanduse arengusuunda silmas pidades võib oletada. See näitab veel kord, et peale teiste tegevusalade on meeste osavõttu kündmisest mõjutanud üsna olulisel määral ka muud tegurid.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Toimetusse saabunud
12. VII 1971

X. ПУССЬ

УЧАСТИЕ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН В ПАХОТЕ НА ХИЙУМАА

Резюме

Как показывает произведенный в 1970 году анкетный опрос среди населения о-ва Хийумаа, в период с 1890 по 1940 год на острове преобладание женщин на пахотных работах заменяется преобладанием мужчин. До первой мировой войны это изменение шло относительно медленно. Участие мужчин в пахотных работах увеличивалось в основном за счет ослабления старой традиции, в силу которой пахота считалась достойной только женщин. Возникла эта традиция в тот отдаленный период, когда несельскохозяйственные занятия, особенно рыболовство, служили значительно большим, чем в

²⁶ Viires, lk. 207.

XIX—XX веках, препятствием к участию мужчин в сельскохозяйственных работах. Причиной ослабления этой традиции в период перед первой мировой войной является общий прогресс в развитии сельского хозяйства и повышении культурного уровня населения. Хотя в то же время происходил временный подъем мореходства и отхожих промыслов, это не изменило общего направления развития. В условиях буржуазной Эстонии участие мужчин в пахотных работах активизировалось значительно более быстрыми темпами, чем до первой мировой войны, так как условия для несельскохозяйственных занятий ухудшились, а процент населения, занятого только в сельском хозяйстве, значительно возрос.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
12/VII 1971

H. PUSS

DER ANTEIL DER MÄNNER UND DER FRAUEN AN DEN ACKERARBEITEN AUF HIUMAA

Zusammenfassung

Eine in 1970 unter der Bevölkerung der Insel Hiiumaa durchgeführte Umfrage zeigt, daß der überwiegende Anteil der Frauen an den Ackerarbeiten sich in der Periode 1890—1940 ständig verringerte. Vor dem I. Weltkrieg verlief diese Verringerung relativ langsam. Der Anteil der Männer stieg vor allem infolge der Abschwächung der althergebrachten Tradition, laut welcher das Äckern als nur der Frauen würdig galt. Die Tradition stammt aus einer Zeit, wo die nicht landwirtschaftliche Arbeit, besonders der Fischang, dem Anteil der Männer am Ackerbau viel mehr im Wege stand als es im 19. und 20. Jh. der Fall war. Vor dem I. Weltkrieg war der allgemeine Fortschritt des Ackerbaus, sowie die Hebung des kulturellen Niveaus der Bevölkerung ein Grund für die Abschwächung der genannten Anschauung, obgleich zur selben Zeit die Schifffahrt und das Wandergewerbe einen zeitweiligen Aufschwung nahmen. In den Verhältnissen des bürgerlichen Estlands nahm der Anteil der Männer am Ackerbau rascher zu als vor dem I. Weltkrieg, da die Möglichkeiten des nicht landwirtschaftlichen Gewerbes schlechter wurden und die Zahl der ausschließlich ackerbauenden Bevölkerung bedeutend anstieg.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 12. Juli 1971